

ваеця произвольна адносна іх сапраўднай хроналагічнай паслядоўнасці. Стремленне «расшырыць граніцы жанра» [1, с.8] побуждае к смеламу саюжанню мемуарыстыкі і романнага паведамлення. «Іскусства дапоўняе – ці нават часткова замяняе – рэальнасць» [1, с.6], – утвэрджае пісатэль. Такім чынам, вступае ў свае права мастацкая праўда, «якую не апровергнуеш» [1, с.6].

Історыя літаратуры ХХ стагоддзя наглядна сведчыць, што мемуарыстыка, узнікшая як вынік стремлення воспродзіць сапраўдныя факты, паступова вступае на шлях абагульненняў, калі асабістае, асобнае ўзвышаецца да тыпалагічнага, а на позняй стадыі існавання з'яўляецца злучэнне праўды і вымысла, што пераўтварае мемуары ў статус мастацкай прозы.

Літаратура

1. Аксенов, В. Таинственная страсть (роман о шестидесятниках) / В. Аксенов. – М.: Семь дней, 2009. – 591 с.
2. Берберова, Н. Курсив мой: Автобиография / Н. Берберова. – М.: Согласие, 1996. – 763 с.
3. Боров, Ю. Эстетика. В 2-х т. – Смоленск: Русич, 1997. – Т.1. – 576 с.
4. Горький, М. О литературе / М. Горький. – М.: Советская Россия, 1980. – 478 с.
5. Иванов, Г. Собр. соч.: В 3-х т. / Г. Иванов. – М.: Согласие, 1994. – Т.3. – 717 с.
6. Одоевцева, И. На берегах Невы: Литературные мемуары / И. Одоевцева. – М.: Худож. лит., 1988. – 334 с.
7. Симонова, Т. Литературные мемуары как жанр / Т. Симонова // Вестник ГрГУ. Сер.1. Гуманитарные науки. – 2000. – № 2(4). – С. 146 – 154.
8. Шайтанов, И. Как было и как вспомнилось. (Современная автобиографическая и мемуарная проза) / И. Шайтанов. – М.: Знание, 1981. – 68 с.
9. Шкловский, В. Жили-были / В. Шкловский. – М.: Совет. писатель, 1966. – 551 с.

T G Simonova

Grodno State University named after Y. Kupala

e-mail: simonova_tg@inbox.ru

Creative transformation of the reality in the literary memories

Key words: reality, memories, authentic, fact, literary.

The article deals with the process of transformation of reality in literary memoirs of the twentieth century, when a gradual transition from the factual reflection of the past to create an artistic picture of the world transformed. As a result, memoir text becomes clearly expressed signs of fiction.

I.V. Ясюк

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН РБ

e-mail: iv.yasiuk@gmail.com

УДК: 070(476)(091)+050(476)(091)

ПЕРЫЯДЫЧНЫЯ ВЫДААННІ 1920-1930-х І ІХ ПАЗІЦЫЯ: АД “ЦЭНТРА І ПЕРЫФЕРЫІ” ДА “ПЕРЫФЕРЫІ Ў ЦЭНТРЫ”

Ключавыя словы: перыядычны друк, пазіцыя, перыферычны друк, перыферыя ў цэнтры.

У артыкуле разглядаецца месца перыядычных выданняў у беларускай літаратурнай полі 1920-1930-х гадоў. Тэарэтычнай базай для даследавання з’яўляецца праца французскай даследчыцы Паскаль Казанава (Pascal Casanova), у якой любая нацыянальная літаратура ўваходзіць у агульную Рэспубліку літаратуры са сваімі законамі існавання.

Перыядычны друк займае значнае месца ў даследаванні літаратурнага працэсу першай трэці ХХ ст. Варта адзначыць, безумоўна, дзейнасць газет “Наша Ніва” і “Наша доля”, а таксама іх значны ўклад у фарміраванне і развіццё беларускага літаратурнага поля. “Наша Ніва” становіцца падмуркам будучай класічнай літаратуры. У 1920-я на змену адраджэнскаму друку прыйдзе пралетарскі, які, разам з агучанымі маніфэстамі, надасць новы вектар развіццю беларускай літаратуры. У гэты час, 1920-я – пачатак 1930-х гадоў, з’яўляецца значна колькасць перыядычных выданняў (літаратурнай накіраванасці ці тыя, што мелі літаратурныя старонкі або спецыялізаваныя дадаткі).

Перад тым як перайсці да разгляду перыядычнага друку, звернемся да пытання міждысцыплінарнасці, а менавіта, выкарыстання палажэнняў іншых (часам не гуманітарных) навук для аналізу літаратурнага поля. Варта разумець карыснасць выкарыстання эканамічных і сацыялагічных палажэнняў у нашым даследаванні. Тэарэтычнай базай для нас стануць погляды Бурдзье, Казанава, Марэці і Валерстайна, якія лічаць, што літаратурную сістэму можна разглядаць пры дапамозе эканамічных і сацыялагічных тэрмінаў. Бурдзье адзначае: «Логіка даследавання прымушала мяне карыстацца цяжкаю моваю і пярэчыць патрабаванням і чаканням – асабліва літаратурным – чытача. Я маю на ўвазе, напрыклад, “няўдалыя” перыфразы: “інтэлектуалаў” мне прыходзілася называць “агентамі, якія займаюць палітычна і эканамічна падначаленыя пазіцыі ў

поле ўлады”. Гэтыя перыфразы падаваліся мне абсалютна неабходнымі, каб падштурхнуць чытача да разрыву з руцінай ардынарнага мыслення і ўспрыняцця, пастаянна нагадваючы пра логіку навуковай пабудовы аб’екта» [2].

З іншага боку, літаратурная сістэма функцыянуе таксама так, як гэта функцыянуе ў дзяржаве, а менавіта – сістэма эканамічных і палітычных узаемаадносін, барацьба за пазіцыі і профіты. Літаратура – гэта арэна барацьбы за ўладу ў літаратурным полі, тая ж самая арэна барацьбы і ў маштабах пэўнай дзяржаўнай сістэмы.

Перш за ўсё звернемся да пытання пазіцыі перыядычных выданняў. Абгрунтаваць наш погляд дапамогуць распрацоўкі Імануіла Валерстайна, а за ім Франко Марэці [4] і Паскаль Казанава [3], якія выдзяляюць сярод іншага пытанне пазіцыі ў дачыненні да “цэнтра” і “перыферыі”. Валерстайн указвае на тое, што функцыянаванне ў літаратурнай сістэме такое самае, як і ў дзяржаве, што мы адзначалі вышэй. Мір-сістэмны падыход Валерстайна дазваляе паглядзець на літаратуру як узаемадзеянне розных краін і структур праз пэўныя віды адносін паміж гэтымі краінамі і літаратурамі. Пры аналізе адносін мір-сістэмы выдзяляюцца наступныя пазіцыі: ядро (“цэнтр” у Казанава і Марэці), паўперыферыя (Валерстайн) і перыферыя (Казанава, Марэці, Валерстайн). Гэтак вызначаюцца асноўныя адносінны: сістэма перадачы інфармацыі (як і сістэма эканамічнага ўзаемадзеяння) ад цэнтра да паўперыферыі і ў выніку на перыферыі, дзе паўперыферыя і перыферыя – раёны “залежныя”.

Звернемся да працы Паскаль Казанава “La République mondiale des Lettres”, тэарэтычныя палажэнні якой будуць выкарыстаны намі для пабудовы схемы “мапы перыядычных выданняў”. Праца Паскаль Казанава тычыцца схемы літаратурнага Свету, дзе цэнтрам з’яўляецца Парыж. Менавіта ў гэтым горадзе сфарміравана неабходная “літаратурная інфраструктура” для таго, каб кананізаваць таго, хто тут піша ці легітыматуецца. Парыж становіцца ядром у Сусветнай Рэспубліцы літаратуры, як іншыя літаратуры займаюць перыферыйныя пазіцыі (сюды можна ўключыць і паўперыферыйныя пункты, хоць даследчыца і не вызначае такую пазіцыю, але вядомыя факты, калі распаўсюджванне ідзе пры дапамозе “літаратуры-пасярэдніцы”).

Разам з гэтым, пільнай увагі патрабуе канцэпт “літаратурнага мерыдыяну”, прапанаваны Казанава. “Літаратурная прастора сама для сябе ўсталёўвае тое “сучаснае”, у адносіннах да якога будуць размешчаны ўсе другія пазіцыі, усталёўвае тую кропку, у адносіннах да якой будуць расстаўлены ўсе іншыя кропкі. Дакладна так, як і ўмоўная лінія, якая названая “першым” мерыдыянам, была праведзена адвольна, але дазволіла рэальна ўпарадкаваць сусветную прастору, <...> “літаратурны мерыдыян” Грынвіча дазваляе адмерыць дыстанцыю, якая аддзяляла кожнага насельніка літаратурнай прасторы ад цэнтра. Эстэтычная дыстанцыя вымяраецца мерай часу” [3, с. 102].

Гэтая лінія падаецца нам не толькі прасторавай, але і часавай. І ў дадзеным выпадку дапоўнім думкі Казанава пра тое, што час “мерыдыяну” – гэта “літаратурная сучаснасць”. Калі браць за аснову мерыдыян “канону”, то гэта пэўным чынам і працэс, для якога характэрны перыяд станаўлення, выпрацоўвання нормаў. Гэтая норма будзе актуальна і значна не толькі ў прасторавай восі, што праходзіць праз найбольш значныя літаратурныя цэнтры-гарады, але і ў часавым вымярэнні, з’яўленне – выпрацоўка нормаў – станаўленне (зацвярджэнне). Такім чынам, мы бачым “літаратурны мерыдыян”, які мае час “значнасці” для літаратурнай вытворчасці, г.зн. твор суадносіцца з тым, што ў дадзены момант з’яўляецца модным і папулярным, але таксама ён мае “ўнутраны час” – перыяд станаўлення.

З іншага боку, калі прымяняць канцэпцыю Казанава да перыяду 1920 – 1930-х гадоў, варта зрабіць значную агаворку. І вось чаму. Паскаль Казанава піша: “Мэта ўсіх цэнтраў, якія маюць прывілеі старажытнасці, – уладарства над літаратурным часам (і прасторай), законнае валоданне літаратурнай сучаснасцю і права кананізацыі. З усіх сталіц, з усіх месцаў, якія супернічаюць паміж сабой, якія мераюцца старажытнасцю і знатнасцю сваіх літаратур, толькі тое месца, дзе праходзіць Грынвіцкі мерыдыян, пункт адліку літаратурнага часу, заслугоўвае тытул літаратурна сталіцы, а дакладней, сталіцы сталіц” [3, с. 104]. Зыходзячы з гэтага тэзісу, нам здаецца магчымым гэтую лінію “правесці” геаграфічна і звязаць яе ў часе. “Літаратурны мерыдыян” 1920-1930-х будзе мець цэнтр у сталіцы тагачаснай савецкай літаратурнай прасторы – Маскве. Менавіта тут закладаюцца асновы таго канону, пад які ў выніку патрапяць усе літаратуры Савецкага Саюза (у той ці іншай ступені). Але пры разглядзе перыяду савецкай літаратуры 1920-х гадоў (бярэм шырэі – пачынаючы непасрэдна ад Кастрычнікавай рэвалюцыі) неабходна звярнуць увагу на асаблівасці “разгортвання ўнутраных падзей”.

Савецкая літаратура (натуральна, услед за палітыкай, якая была разгорнута бальшавіцкай уладай) ставіць сябе ў апазіцыю да заходнееўрапейскага буржуазнага мастацтва. Класічныя творы сусветнай літаратуры (хоць, безумоўна, не ўсе – былі і выключэнні) прызнаваліся шкоднымі ў “новым пралетарскім свеце”. Савецкая ўлада стварае сваю літаратурную прастору, уласную

літаратурную сталіцу, і, натуральна, праз гэтую сталіцу праходзіць (і там жа бярэ пачатак) літаратурны “савецкі ці пралетарскі” мерыдыян. Новая прастора, новы закон – паводле гэтага закону ідзе будаўніцтва літаратурнага поля.

Ні для кога не з’яўляецца спрэчным, што Масква валодае ўсімі прыкметамі літаратурнай сталіцы для савецкіх краін. Прынамсі калі разглядаць фактар уплывовасці і кананічнасці, гэта безумоўна так.

За асноўную гіпотэзу прыем наступнае: аўтар, які хацеў дасягнуць пэўнай пазіцыі ў літаратурным полі, павінен быў прыцягнуць да сябе ўвагу як чытача, так і крытыка, а значыць, вызначыцца з галоўным (асноўным магчымым?) шляхам для акцэнтавання на сабе чытацкай увагі: праз перыядычны друк. А значыць, тут верагодны свядомы выбар канкрэтнага часопіса ці газеты, дзе публікавацца. Зробім агаворку: у дадзеным выпадку не трэба абсалютызаваць гэты погляд, бо выбар часопіса можа быць абумоўлены самымі рознымі фактарамі – пачынаючы ад тыражу, сканчваючы ганарарам творцу. Выбар мог быць зроблены і на карысць пэўнага часопіса як найбольш прэстыжнага і «заканадаўчага» ў дадзены час. Фактар прэстыжу для нас будзе вызначальным у выбары найбольш важных перыёдык.

Каб ацаніць «прэстыж» таго ці іншага выдання, можна выдзеліць (ізноў жа) некалькі асноўных характарыстык. Але дадзены адбор у межах нашага даследавання немагчымы з прычыны вялікай колькасці дадзеных. Прэстыж у нас будзе вызначацца выключна дадзенымі Біябібліяграфічнага слоўніка “Беларускія пісьменнікі”, а менавіта, выбіраецца першая дзясятка перыядычных выданняў, у якіх часцей за ўсё друкаваліся тэма ці іншыя аўтары.

Таксама вызначым неабходныя дадатковыя крытэрыі.

а) Часавыя межы

Для выбаркі намі быў акрэслены пэўны час: 1917 – 1934 гг. Ніжняя і верхняя межы часу былі ўсталяваны з пэўным запасам, для таго каб больш дакладна ацаніць атрыманыя дадзеныя. 1917 як ніжняя мяжа – час рэвалюцыйны, час перамен, змены вектару развіцця беларускай літаратуры. Адсюль умоўны пачатак развіцця пралетарскага друку. 1934 – апошняя мяжа «свабоднага друку». У 1934 годзе з’яўляецца Саюз пісьменнікаў СССР, а значыць (1932) уніфікаваны ўсе літаратурныя аб’яднанні, таму гаварыць пра далейшы плюралізм у перыядычным друку не ўяўляецца магчымым.

б) Прасторавыя межы

Аналізуючы беларускую літаратуру 1920 – 1930-х, нельга абмінаць увагай палітычныя пераўтварэнні, а таксама дзяржаўны падзел: наяўнасць частак Беларусі – Заходняй і Савецкай. Немагчыма не пагадзіцца, што аўтарскія стратэгіі, а таксама магчымасці да друку будуць абумоўлены тым полем улады, з якім узаемадзейнічае поле літаратуры (ці нават у якое ўваходзіць поле літаратуры, бо ў 1920-я немагчыма ўявіць аўтаномію ад поля ўлады). Таму ў дадзеным выпадку неабходна абмежавацца толькі адзінай часткай – Савецкай часткай Беларусі. Асноўныя выданні, якія будуць аналізавацца, «належаць» да савецкай сістэмы, хоць часам і будуць закранацца магчымыя ўзаемадачынненні з Заходняй Беларуссю, як спарадычны друк, скажам, у Віленскіх выданнях.

Статыстычныя дадзеныя.

Для вызначэння “пазіцый” перыядычных выданняў былі прааналізаваны дадзеныя Біябібліяграфічнага слоўніка “Беларускія пісьменнікі” у 6-ці тамах. Гэтае акадэмічнае выданне можна назваць “кананічным”, а таму пісьменнікі і выданні, у якіх былі знойдзены іх творы, будуць паказчыкам і эталонам для нас пры даследаванні перыядычнага друку і магчымых аўтарскіх стратэгіяў. Не будзем спыняцца на аўтарскім складзе, для нашага даследавання важны менавіта выданні, у якіх найбольш частотна друкаваліся аўтары “ББС-пантэону”.

Напрыклад, Анатоль Вольны ў 1923 годзе друкаваўся наступным чынам (назвы часопісаў пададзены ў храналагічнай паслядоўнасці, як гэта зроблена паводле правіл “ББС”): “Звезда”, “Маладняк”, “Комсомольское село”, “Звезда”, “Красная смена” +6, “Юный пахарь” +5. Значыць, па адным творы (нават калі гэта адзін верш) было надрукавана ў “Маладняку” і “Комсомольском селе”, два ў “Звезде”, 7 у “Красной смене” і 6 у “Юном пахаре”. Паводле гэтай схемы будзе зроблены выніковы спіс перыядычных выданняў для аналізу.

Дадзены выпадак – хутчэй ілюстрацыйны матэрыял для нашай гіпотэзы пра аўтарскія стратэгіі. Набор перыядычных выданняў дазволіць пабудаваць схему “дзеянняў” аўтара, схему сувязяў паміж аўтарамі і перыёдыкамі.

Але зараз хацелася б толькі намеціць дадзеную схему, вызначыць асноўныя пазіцыі ў літаратурным полі. Пашырым канцэпцыю Казанава да трох магчымых пазіцый: цэнтр (=ядро), паўперыферыя, перыферыя. Паводле вышэйзгаданага, цэнтрам будзе Масква і “маскоўскі” перыядычны друк, паўперыферыяй вызначым Мінск, перыферыяй – раённы друк. Хаця і тут варта зрабіць заўвагу. У “аддаленай перспектыве”, сапраўды, цэнтрам будзе з’яўляцца Масква, але ўсё ж цяпер у межах даклада першую пазіцыю назавем ядром. Тое, што будзе адносіцца да ядра з пазіцыі

паўперыферыі – цэнтр (для беларускага перыядычнага друку), а перыферыя адносна цэнтра – Мінска – раённы перыядычны друк.

“Ядзерная пазіцыя” прадстаўлена не так часта, і гэта зразумела. Можам вызначыць, напрыклад, “Літаратурную газету”, публікацыя ў якой сустракаецца ў шэрагу пісьменнікаў. Нельга сказаць, што публікацыя там была вызначана аўтарскай стратэгіяй для “замацавання” ў цэнтры-ядры, бо публікацыі сустракаюцца ўсё ж спарадычна. Адзначаную газету сустракаем у такіх аўтараў, як, напрыклад, Алесь Кучар, Янка Ліманаўскі, Андрэй Александровіч, Якаў Бранштэйн, Пятро Глебка, і г.д.

Перад тым як перайсці да Цэнтра (Мінска), адзначым пазіцыю перыферыйную. Сюды адносяць усе газеты і часопісы, што выдаваліся не ў Мінску. Гэтую пазіцыю для аўтарскіх стратэгіяў вызначым як стартавую. Праз перыферыіны перыядычны друк будзе ісці шлях да легітымізацыі ў Цэнтры. Але будучь тут і аўтары, што друкуюцца толькі ў перыферыйных выданнях.

Наступная пазіцыя – паўперыферыя адносна ядра – Цэнтр беларускага савецкага перыядычнага друку. Тут ужо можам звязаць непасрэдна і з аўтарскай стратэгіяй. Можна меркаваць пра пэўную стратэгію, калі аўтар свядома накіроўваецца выключна ў мінскі перыядычны друк. Гэта значыць, што першыя публікацыі на перыферыі, але ў далейшым (і такіх пазіцыяў дастаткова) творы друкуюцца выключна ў Мінску, а значыць, можна меркаваць, што аўтар легітымізаваўся і дасягнуў жаданай пазіцыі “быць у цэнтры”.

Асаблівай увагі патрабуе пазіцыя “перыферыі ў цэнтры”. Гэта газеты, якія выдаваліся ў Мінску, але мелі абмежаванае кола пісьменнікаў. Скажам, сюды можна аднесці яўрэйскі перыядычны друк, напрыклад газету “Штэрн”. У большасці выпадкаў сярод тых пісьменнікаў, хто сустракаецца ў “ББС-спісе”, напрыклад, “Штэрн” можа займаць выключную пазіцыю, а менавіта – быць адзіным месцам друку. Гэта таксама своеасаблівая пазіцыя, а разам з тым і аўтарская стратэгія. З іншага боку, сустракаецца адначасова і пазіцыя “ядра” і “перыферыі ў цэнтры” – Рыва Рубіна. Амаль усе публікацыі былі ў “Штэрне”, разам з гэтым у 1934 годзе яна публікуецца і ў “Літаратурнай газете”. Гэта можа быць таксама своеасаблівай пазіцыяй, калі прааналізаваць, якога характару былі гэтыя публікацыі.

Такім чынам, адзначаныя пазіцыі перыядычных выданняў галоўным чынам карэлююць з пазіцыямі і пазіцыянаваннем аўтараў, з аўтарскімі стратэгіямі. “Шлях” у перыядычным друку, схема выданняў і ўзаемаадносін дапаможа больш дакладна і поўна ацаніць літаратурны працэс 1920 – 1930-х гг.

Літаратура

1. Беларускія пісьменнікі: бібліяграфічны слоўнік: у 6 т. (1992-1995) / Інстытут літаратуры імя Я. Купалы Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь, Беларуская Энцыклапедыя. - Мінск: БелЭн.
2. Бурдье, П. Поле литературы. / Социологическое пространство Пьера Бурдье_- [Электронный ресурс.] - Режим доступа : <http://bourdieu.name/content/burde-pole-literature>. - Дата доступа : 10.02.2017.
3. Казанова, П. Мировая республика литературы / Паскаль Казанова ; [пер. с фр. М. Кожевникова, М. Летарова-Гистер]. - М. : Изд-во им. Сабашниковых, 2004 (ППП Тип. Наука). - 413, [2] с.; 21 см
4. Мортетти, Ф. Дальнее чтение / Франко Моретти. - Москва: Издательство института Гайдара, 2016. - 342 с.

Ivan Yasiuk

The Yanka Kupala Institute of Literature,
The National Academy of Sciences of Belarus
e-mail: iv.yasiuk@gmail.com

Periodic editions of 1920th-1930th and their position: from “The centre of periphery” to “Periphery in the centre”

Keywords: periodic press, position, peripheral press, periphery in the centre.

In the article will be considered the role of the periodic editions in Belarusian literary field in 1920th-1930th. The theoretical foundation of the research is the work of the French researcher Pascal Casanova, according to which any national literature is a part of a general Literature Republic with its own laws of existence.